

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕХОДУ ДО НОВОЇ ПАРАДИГМИ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ВИРОБНИЦТВОМ

Казакова І.В., аспірант

Харківській національній аграрній університет ім. В.В. Докучаєва

У статті розглядаються сучасні проблеми переходу до нової парадигми в сільсько-господарському виробництві, а саме модернізація, способи її впровадження та зміна традиційного способу мислення суспільства.

The current problems of transition to a new paradigm in agriculture are presented in the article. They are modernization, methods of implementation and alteration of society's traditional mentality.

Постановка проблеми. Сучасна економіка вже давно відійшла від стану, охарактеризованого А. Смітом чи К. Марксом, і навіть доволі прийнятні моделі Дж. М. Кейнса чи Дж. Тобіна не розкривають тих змін, що очікуються. Очевидним кредом сучасності є «соціалізація» та «екологізація» економіки [1]. Доцільність нової парадигми співіснування та взаємодії суспільства і природи зумовлена тим, що використовувана країнами модель розвитку вичерпала себе і загрожує існуванню майбутніх поколінь [2]. Зараз ідеться про «нову парадигму» суспільного розвитку, глобальної економіки, сільського розвитку, аграрної економіки, управління підприємствами тощо. Проте проблеми, які виникають у сільгоспвиробників, не дають повною мірою перейти до «стійкого» розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації економіки та зміни парадигми у сільськогосподарському виробництві протягом тривалого часу вивчалися багатьма науковцями. Зараз дослідженнями окремих напрямів займаються як іноземні дослідники – Є. Пожидаєв, З.І. Калугіна, М.Ю. Ксенофонов, так і вітчизняні – В. Онегіна, Є. Майовець, М. Бойко, О. Павлов. Формуванням нової парадигми сільського господарства «опікуються» і міжнародні організації, наприклад ФАО [3].

У цілому в роботах учених можна прослідкувати кілька основних тез:

1. Згідно з концепцією югославського економіста Р. Бічаніча про поворотні пункти (точки біфуркації) в динаміці сільського господарства, кожен з чинників виробництва проходить у своєму розвитку три стадії. Зараз, на третій стадії, істотно скорочується зайнятість у сільському господарстві, пріоритетним стає збільшення доходу на одного зайнятого; здійснюється інтенсифікація землекористування, заміщення природньої родючості капіталом через механізацію, хімізацію, меліорацію; земля втрачає позиції ключового фактора, перетворюється у звичайний товар; акцент робиться на фінансові та інноваційні чинники [4].

2. Основними напрямками третьої сільськогосподарської революції, що наближається є точне землеробство; проектування і впровадження «вертикальних ферм»; застосування методів розширення і поліпшення якості посівних площ (нові технології зрошення і використання кріопротекторів); використання генно-модифікованих організмів [5]; застосування унікальних техноло-

гій зміни погодних умов (штучне викликання опадів та захисту від граду і туману), які вже розроблені в Україні [6] й інших країнах [7].

3. Нову парадигму можна вважати екологічним поглядом (глибоке екологічне усвідомлення при цьому визнає взаємозалежність усіх феноменів і той факт, що як індивіди і члени суспільства ми всі включені в циклічні процеси) [8].

4. Екологізація світової економіки є неминучою [1].

Проте у досліджених працях, на нашу думку, недостатньо висвітлені проблеми переходу до нової парадигми у сільськогосподарському виробництві на рівні сільгоспприємств.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити основні проблеми переходу до нової парадигми у сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сам термін «парадигма» відображає проблеми певного етапу розвитку суспільства або його складової, визначає тенденції та шляхи їх вирішення [7]. Це система уявлень, характерна для визначення етапу розвитку науки, культури, суспільного життя [9]. Зміна парадигми відбувається тоді, коли стара модель стає неспроможною давати відповіді на питання, тлумачити певні явища і процеси, не розкриває шляхів виходу із ситуації, що склалася [7].

В аграрній сфері сьогодні можна спостерігати співіснування двох парадигм. У рамках нинішньої парадигми сільського господарства фактично немає можливостей задовольнити зростаючий попит. Екстенсивний шлях веде в «глухий кут» – зараз розорано 37 % суші, що є понад міру. На кожну людину припадає 0,1 га посівів зернових – удвічі менше, ніж на початку 60-х рр. минулого століття. Однак традиційні методи інтенсифікації сільського господарства в глобальному масштабі себе вичерпали. Культурами з високою врожайністю вже засіяно більшість площ у світі; на більшій частині сільськогосподарських земель активно використовуються добрива, можливостей звичайної селекції стає недостатньо. У результаті подальше зростання врожайності стає дедалі складнішим. Так, з 1970 р. по 1990 р., світові врожаї зерна збільшувалися щороку на 2,2 % , проте в 1990–2010 рр. зростання виявилось вдвічі меншим [5]. Однак ця парадигма, що поступово послаблює свої позиції, домінувала у світі протягом кількох століть. Вона включала в себе певний набір глибоко вкорінених ідей і цінностей, серед яких слід виділити такі: погляд на життя в суспільстві як на конкурентну боротьбу за виживання; переконаність у тому, що необмежений матеріальний прогрес досягається шляхом економічного і технологічного розвитку тощо [8], націленість на кількісний результат (вища урожайність, зростання валового збору, вищий прибуток) і першочерговість економічної ефективності у всіх сферах.

За новою аграрною парадигмою сільське господарство визнається не проблемною, а конкурентною галуззю; ціновий диспаритет відповідає змінам продуктивності, а поведінка суміжних галузей не є монополістичною; цілі аграрної політики повинні спрямовуватися на підвищення ефективності та конкурентоспроможності сільгоспвиробництва шляхом сприяння активізації ринкових регуляторів; інструментами аграрної політики мають виступати

компенсаційні виплати, що не впливають на виробничі рішення, а також програми підвищення мобільності трудових ресурсів; світовий ринок визнається ефективним механізмом, держави мусять іти шляхом скорочення імпорتنих обмежень та усунення експортних субсидій [10]. У сфері виробництва концепцію нової парадигми сільського господарства – стійкої інтенсифікації рослинництва – ФАО формулює так: «зберегти і примножити». Стійка інтенсифікація означає забезпечення продуктивності сільського господарства при збереженні і поліпшенні природних ресурсів. При цьому використовується екосистемний підхід, в основі якого лежить участь природи у вирощуванні сільськогосподарських культур.

Сьогодні, крім традиційної та нової парадигм, що базуються на функціонуванні сільського господарства у рамках агробізнесу, прийнято виділяти також парадигму мультифункціональності сільського господарства (фермерського господарства), парадигму глобальності сільського господарства (агропромислового виробництва), перехідну парадигму [10, 11] та реконверсійну парадигму, яка передбачає, що вирішення ресурсної проблематики подальшого розвитку пов'язана з площиною пошуку технології природного відновлення ресурсів або із застосуванням реконверсійної технології (інноваційне органічне землеробство та його інноваційна біотехнологія переробки вторинної біомаси) [12].

Основні умови переходу до нової «екологічної» парадигми сільськогосподарського виробництва, на наш погляд, базуються на модернізації, методах її впровадження і поступі суспільної свідомості.

Російський дослідник В.Л. Тамбовцев визначає доволі широке різноманіття типів модернізації [13]. Реальний вибір може обмежуватися двома з них: перший – це модернізація суспільства й економіки знизу, що підтримується введенням ефективних і усуненням неефективних інститутів, що зароджується в окремих осередках, але еволюційно розповсюджується на всю сферу життєдіяльності громадян; другий – проектна модернізація окремих галузей (або навіть технологічної бази окремих компаній) при збереженні неефективності інституційного середовища.

У сільгоспвиробництві є ряд важливих проблем, які протягом тривалого проміжку часу вирішувалися прямим шляхом: «є проблема – є варіант її вирішення». Це звичний підхід до розв'язання проблем. Але локальне рішення не може покращити функціонування системи в цілому. У зв'язку із цим необхідна комплексна система реформ: «є проблеми – є комплекс дій по реалізації системи реформ» [14].

Розроблений проект Концепції комплексної державної програми реформ та розвитку сільського господарства України передбачає три варіанти розвитку сільського господарства. Перший варіант пропонує ситуаційне реагування, яке передбачає концентрацію зусиль та ресурсів на вирішенні поточних проблем сільського господарства та підтримці стабільності аграрного сектора. Це консервативний шлях, орієнтований на підтримку та збереження існуючої системи організації та функціонування сільськогосподарського комплексу.

Другий варіант – ситуаційне реформування, що вбачає вирішення поточних проблем у реформуванні проблемних ланок. Це шлях фрагментарних реформ, орієнтований на оптимальне існування сільськогосподарської галузі в існуючій системі внутрішньогалузевих, народногосподарських, економічних, суспільно-політичних зв'язків.

Третій варіант – здійснення системних реформ, що зумовлює підхід до сільськогосподарської галузі як до системи взаємодіючих елементів (суб'єктів агробізнесу, економічних та фінансових моделей функціонування та розвитку, технологій та їх технічних систем, систем ресурсного забезпечення та логістики, кадрів сільгоспвиробництва, систем аграрної науки й освіти та ін.), яка функціонує в ієрархії надсистем (національна економіка → народне господарство України → світова економіка → світ і світова спільнота). Це – шлях системних реформ, орієнтований на збалансоване, поетапне досягнення аграрним бізнесом економічної незалежності від державних дотацій і субсидій та перетворення сільського господарства України у впливовий фактор існування світової спільноти [14].

На наш погляд, у галузі сільського господарства України, вже досить довгий час модернізація проходить за ініціативою окремих господарств. Розглянемо для прикладу проблему технічного забезпечення господарств в Україні. З одного боку, оновлення машинно-тракторного парку відбувається дуже повільно – індекси зміни кількості тракторів у сільськогосподарських підприємствах не піднімаються вище 1,1. При цьому у 2010 р. втрачає чинність концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року.

З другого боку, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, у 2007 р. 196 сільгоспвиробників мали у розпорядженні 1342 високопродуктивних зернозбиральних комбайни, у 2008 р. – 2241 одиницю техніки, у 2009 р. – 954 власники володіли вже 3313 комбайнами. Зростає також кількість комбайнів, які здають в оренду: у 2010 р. 632 власників здавали в оренду 2698 високопродуктивних зернозбиральних комбайнів, а у 2011 р. 702 власників здавали 2719 одиниць техніки. Крім цього, підприємства знаходять варіанти придбання сучасної техніки для впровадження ресурсоощадних технологій. Але це лише кілька відсотків від усіх землевласників.

Прагнення до отримання прибутку змушують сільгосппідприємства оновлювати техніку, застосовувати нові сорти, добрива, технології. Тепер, головне завдання полягає у тому, щоб довести селянам, що економічно ефективно виробництво, може і має бути екологічно ефективним.

Як зазначалося раніше, правильно підібрані показники дозволяють оцінювати технології вирощування з різних поглядів, а екологічна і енергетична оцінка ефективності технологій стає першочерговим завданням [15]. Який критерій обрати найголовнішим, має вирішувати кожен конкретний підприємець.

Надзвичайно важливо і складно змінити внутрішні переконання сільгоспвиробників. На сучасному етапі спрацьовує стереотип, що головним є економічний ефект. Вже зрозуміло що прагнення досягти економічного ефекту в короткостроковому періоді може призвести до виснаження землі, її

розорення і деградації, зменшення врожайності культур, низьких заробітних плат працівникам і насамкінець – до зниження власне економічної ефективності. Проте в довгостроковій перспективі піклування про землю і її родючість дадуть високі результати й екологічні й економічні (рис. 1).

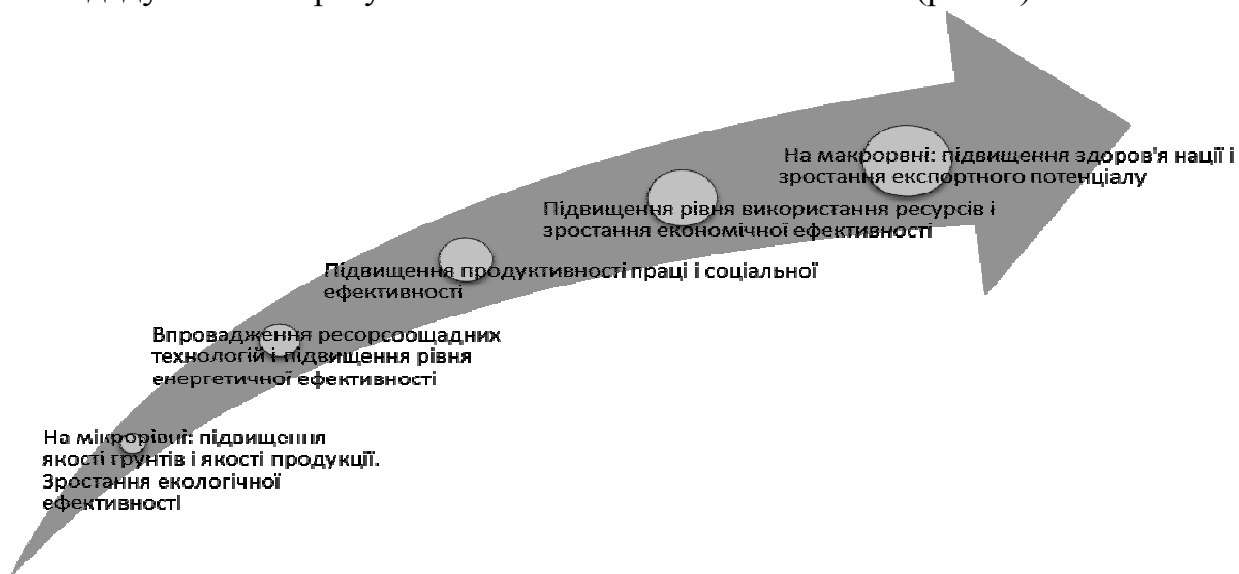

Рис. 1. Результати зміни традиційної моделі мислення

Одним з принципів екологізації аграрного виробництва є внутрішні переконання всіх суб'єктів економічних відносин, що визначають норми і правила їх виробничої та господарської діяльності [2]. Ми вважаємо це й основною проблемою переходу до нової парадигми сільського господарства і управління підприємствами.

Однією з причин неприйняття нового є відома у психології інерція мислення людей, намагання пояснити нові факти з позицій діючих установок, що обтяжені здоровим глуздом, життєвим досвідом. Такі установки знімаються лише зміною поколінь [16]. Розвиток сільського господарства має гарантувати збереження та відновлення екосистеми як засобу виробництва та як важливого елемента системи забезпечення [14].

Висновки. Отже, екологізація є неминучою і для прискореного переходу до нової парадигми слід подолати три основні проблеми, а саме: розширити модернізацію підприємств з одиничних випадків до модернізації економіки в цілому, перейти від ситуаційного реагування у сільському господарстві до здійснення системних реформ і змінити традиційну модель мислення сільгоспвиробника й кожного чиновника на нову, гнучку і здатну приймати «стійкі» рішення, адже у довгостроковому періоді турбота про екологічну ефективність дасть високі економічні результати як на мікро-, так і на макрорівнях.

Література:

1. Губені Ю.Е. Фізична економія: історія та майбутнє економічної думки/Ю.Е. Губені //Вісн. Волин. ін-ту економіки та менедж. –2011. – №2. – С.119–124.
2. Купінець Л.Є. Екологічні імперативи сталого розвитку агропромислового комплексу / Л.Є. Купінець //Наук. вісн.– 2005.– Вип. 156.– С.371–376.
3. Сохранить и приумножить. Руководство для политиков по устойчивой интенсификации растениеводства в мелких хозяйствах [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.fao.org/ag/save-and-grow/ru/2/index.html>.

4. Калугина З.И. Новая парадигма сельского развития / З.И. Калугина, О.П. Фадеева // Мир России, –2009.– Т. 18. –№ 2. –С. 34-49.
5. Пожидаев Е. ГМО — оружие революционера / Е. Пожидаев// Росбалт Бизнес: сайт.–[Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.rosbalt.ru/business/2012/02/29/951795.html>.
6. Яценко П. Зливу на четвер замовляли?/ П. Яценко // Экспрес. – 2009. – 26 лют – 5 берез. – С.15.
7. Майовець Є. Парадигма розвитку аграрної економіки в умовах нестабільності / Є. Майовець //Вісн. Львів. ун-ту. Сер. екон.– 2008. –Вип. 40. –С.342–345.
8. Фрильоф К. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем. / К. Фрильоф; пер. с англ. В.Г. Трилиса. – М.: София, 2003. – 336 с.
9. Глушко В. П. Словник іншомовних соціокультурних термінів / В.П. Глушко. – Суми. –2004. – 38 с.
10. Комарова І.В. Державне регулювання аграрного сектора: Необхідність та сучасні погляди на проблему /І.В. Комарова // Вісн. Бердян. ун-ту менеджм. і бізнесу.– 2008.– №3.– С.30-34.
11. Онегіна В.М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: монографія /В.М. Онегіна.– К.: ННЦ ІАЕ, 2007.– С. 181–183.
12. Гончарова Н.В. Реконверсійна парадигма ресурсозабезпечення «нової економіки» / Н.В. Гончарова //Актуальні проблеми економіки.–2010.– №8.– С.50–56.
13. Тамбовцев В.Л. Из разных видов модернизации придется выбрать. [Электронный ресурс]/ В.Л.Тамбовцев.–Режим доступа: http://www.ng.ru/scenario/2010-09-28/11_institutes.html.
14. Концепція комплексної державної програми реформ та розвитку сільського господарства України (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>.
15. Казакова І.В.. Економічна та енергетична оцінка ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур / І.В.Казакова // Інноваційна економіка. – 2012.–№2.–С.113-116.
16. Мединец В. Сделано открытие в науке. Что изменилось в практике? / В. Мединец // Зерно. – 2009 – №1. – С. 17–22.

Рецензент: д.е.н., професор Ульяновченко О.В.

УДК 631.1:330.011 (477)

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ ТА АДАПТАЦІЯ ДО НЕЇ СІЛЬГОСПТОВАРОВИРОБНИКІВ

*Калінчик М.В., д.е.н., професор
Полтавська державна аграрна академія*

У статті розглядаються наслідки безсистемного реформування аграрного сектора економіки та показані шляхи вирішення проблем розробки стратегії його розвитку, згідно якій сільськогосподарські підприємства зможуть успішно адаптуватися до ринкового середовища застосовуючи моделі генерування, підтримки та прийняття управлінських рішень.

This article examines the effects of unsystematic agrarian reform and shows ways, how to solve problems of developing the growth strategy of the agricultural sector, thus agricultural companies will be able to successfully adapt to the market environment using models of creation, support and management decisions.